

Психофізіологічний підхід як основа корекційно-розвивального впливу на організацію навчальної діяльності дітей з психофізичними порушеннями

Анотація. Представлено авторську модель реалізації корекційно-розвивального впливу організацію навчальної діяльності дітей з психофізичними порушеннями, яка містить онтогенетичний, діяльнісний, комплексний та психофізіологічний підходи, але основним визначає психофізіологічний, оскільки саме цей підхід дає можливість здійснювати корекційний вплив на первинно пошкоджені ланки з метою їх корекції, а по можливості – усунення. У моделі представлено діагностичний первинний етап дослідження, навчальний етап та корекційно-розвивальний.

Ключові слова: психофізіологічний підхід, діти в порушеннями психофізичного розвитку, корекційний вплив, функціональний стан.

Збільшення кількості дітей з вадами розвитку різного генезу, на думку учених і практиків (Віт. Бондар, В. Липа, С. Миронова, В. Синьов,

О. Хохліна та ін.) зумовлено негативними чинниками, а саме: погіршенням соціальної і екологічної обстановки, збільшенням кількості інфекції, алкоголь, наркотики, паління, недиференційований підхід до навчання, завищені вимоги шкільної освіти, темпи розвитку головного мозку дитини, тощо. Проте, своєчасне виявлення причин, які призводять до неуспішності дітей в початкових класах, і відповідна корекційна робота можуть зменшити її зростання.

Корекційна спрямованість педагогічного процесу в освітніх запураках для дітей з вадами психофізичного розвитку представляє його суть, за якої можна досягти позитивних зрушень у психофізичному розвитку дитини, в процесі такого навчання застосовуються спеціальні педагогічні і психологічні прийоми, які сприяють інтелектуальному, фізичному розвитку і особовому становленню дітей з особливими освітніми потребами [5].

До основних видів порушених функцій організму людини належать порушення психічних функцій (сприйняття, пам'ять, мислення, увага, уява, тощо), порушення мовних функцій (ринолалії, дизартрія, тощо), порушення сенсорних функцій (зір, слух), порушення статодинамічних функцій (рухові функції тулуба, голови, кінцівок), порушення функцій кровообігу, дихання, травлення, обміну речовин і енергії, тощо. При комплексній оцінці різних показників, які характеризують стійкі порушення функцій організму, виділяють чотири міри їх вираження: незначні, помірні, виражені і значно виражені порушення. Як свідчить досвід, психофізичні порушення призводять до виникнення низькі вторинних відхилень, але при існуючій різноманітності фізичних, психічних або функціональних недоліків, загальними для усіх цих дітей є такі особливості:

- 1) низький рівень психічних процесів (увага, пам'ять, мислення, уява, мовлення, погано);
- 2) несформованість емоційно-вольової і пізнавальної сфери;

3) соціальна дезадаптація [1].

Це вимагає комплексного корекційного впливу, який поєднує медичні, психологічні, педагогічні і соціальні заходи в єдиний навчально-виховний процес, який передбачає корекцію, компенсацію, реабілітацію і адаптацію, причому, переважно в індивідуальній навчальній діяльності. У зв'язку з цим

Л. Виготський виділяє два рівні розвитку психіки: рівень натурального розвитку (зумовлений біологічно) і рівень культурного розвитку (зумовлений соціально) [1].

Змістом біологічної лінії є розвиток органічних процесів і елементарних психічних функцій. Він протікає у формі дозрівання і підкоряється біологічним законам, які реалізуються в конкретних історичних умовах. Процес психічного розвитку школяра повинен спиратися на гармонійну відповідність між психофізіологічними можливостями дитини і вимогами соціального оточення. У цьому зв'язку зростає актуальність прогнозування і корекції розвитку молодших школярів, бо упущене в цьому віці важко заповнити згодом. Своєчасність навчання і повноцінність функціональних систем є психофізіологічною основою вищих психічних функцій, діяльності й успішності навчання дитини, що визначає навчальну діяльність провідною умовою результативності корекції, компенсації, реабілітації й адаптації [2].

Проте існують загальні закономірності у психофізіологічному розвитку для всіх категорій дітей з вадами. Мозок людини – це складна ієрархічна система, яка розвивається нерівномірно: спочатку розвиваються найбільш важливі у функціональному відношенні структури, а до моменту народження дозрівають структури, які дозволяють здійснювати складні та прості реакції. В постнатальному періоді продовжується дозрівання мозкових структур. Сформована багаторівнева організація мозку носить ієрархічний характер. Ведуча роль в контролі над вищими психічними процесами належить великим півкулям головного мозку, які регулюють всі процеси та керують нижче лежачими мозковими структурами [1;4].

Здатність до навчання виявляється у формуванні у мозку тимчасових зв'язків, які дають можливість накопичувати та зберігати інформацію, управляючи всіма системами організму [3].

Функціональний стан залежить від виду діяльності й визначає її. У цілому функціональний стан організму проявляється через вегетативну, соматичну або м'язову і психофізіологічну сфери діяльності [8]. При цьому рівень вегетативної активації, енергетичної сфери діяльності відбиває так звану фізіологічну ціну діяльності, міру витрачання функціональних резервів. Питання взаємозв'язку функціональних станів і працездатності є важливим. У цьому плані працездатність повинна розглядатися не лише як особистісний потенціал, але і як потенціал функціонального стану, а рівень останнього може вважатися критерієм працездатності. Так, один і той же функціональний стан може забезпечити успішність однієї діяльності й виявитися неадекватним для іншої. Відтак, саме стан функціональних систем дітей з вадами розвитку різного генезу дозволяють диференціювати навчальну діяльність у спеціально створених умовах й визначати зміст

корекційної роботи та передбачати динаміку. Ці перспективні можливості у своїй концепції Л. Виготський назвав зоною найближчого розвитку, тобто за умов правильної організації корекційно-навчальної діяльності й урахування функціонального розвитку або психофізіологічних можливостей кожної дитини передбачається цілеспрямований вплив на особистість дитини й зони її найближчого розвитку, з часом, вона стає зоною актуального розвитку, а дитина здобуває відповідні знання, уміння і навички [1].

Узагальнений досвід з обґрунтування нейропсихологічного і психофізіологічного підходів до навчання дітей в школі показує, що одне з перших місць в системі навчально-виховної роботи надається психофізіологічному підходу. Дослідження О.Р. Лурія вказують на необхідність урахування ролі мозкових механізмів в навчанні слабо встигаючих учнів. Адже нормальний перебіг роботи головного мозку, як зазначає О.Р. Лурія, вимагає достатньої сили та врівноваження нервових процесів [6]. Взаємодія функціональних систем здійснює роботу всіх коркових аналізаторів. Це узгоджується з обґрунтованим Л.С. Виготським (1966) положенням про можливість існування вищих психічних функцій лише завдяки взаємодії високо диференційованих мозкових структур.

Пріоритетним у системі психолого-педагогічного впливу на розвиток та навчання дітей з порушенням психофізичного розвитку залишається психофізіологічний підхід, який дозволяє розглядати особистість дитини з порушеннями у розвитку та її діяльність не лише як динамічне багаторівневе явище, не обмежується лише дослідженням психологічних складових, а дозволяє здійснити аналіз морфо-функціональних структур та фізіологічних процесів, які реалізують цю діяльність.

Основні положення психолого-педагогічного впливу на розвиток і навчальну діяльність дітей з особливими освітніми потребами різних нозологічних груп представлені у авторській моделі практичної реалізації корекційно-розвивального впливу. рис .1.

Експериментальне дослідження включало наступні етапи:

- 1) цільовий, який передбачав формування мети та завдання впровадження психолого-педагогічного підходу у організацію навчальної діяльності;
- 2) цільовий, який передбачав формування мети та завдання впровадження психолого-педагогічного підходу у організацію навчальної діяльності;
- 3) діагностичний, який включав діагностику психофізіологічних функцій та психічних процесів дітей різних нозологічних груп (з сенсорними порушеннями; з вадами інтелекту та порушеннями рухової сфери);
- 4) технологічний, який забезпечував педагогічні умови організації навчальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами;
- 5) змістовно-процесуальний, який був представлений складовими навчальної діяльності, тобто навчальна діяльність на експериментальній моделі представлена сукупністю технологічного та змістовно-процесуального етапів.

6) цільовий, який передбачав формування мети та завдання впровадження психолого-педагогічного підходу у організацію навчальної діяльності;

7) діагностичний, який включав діагностику психофізіологічних функцій та психічних процесів дітей різних нозологічних груп (з сенсорними порушеннями; з вадами інтелекту та порушеннями рухової сфери);

8) технологічний, який забезпечував педагогічні умови організації навчальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами;

9) змістовно-процесуальний, який був представлений складовими навчальної діяльності, тобто навчальна діяльність на експериментальній моделі представлена сукупністю технологічного та змістовно-процесуального етапів.

Технологічний, змістовно-процесуальний та корекційно-розвивальний етапи дослідження в сукупності здійснюють системний підхід до організації навчальної діяльності учнів різних нозологічних груп.

10) Оцінний етап характеризувався підвищенням якості навчальної діяльності дітей із психофізичними порушеннями різних нозологічних груп.

Для чіткого розуміння складових експериментальної моделі необхідно розглянути кожен з етапів дослідження.

Метою дослідження цільового етапу було впровадження психофізіологічного підходу у організацію навчального процесу дітей з особливими потребами. Згідно до мети були окреслені наступні завдання:

1. Розробити комплекс діагностичних методик та визначити особливості психофізіологічних та психічних процесів у дітей з вадами розвитку;

2. Визначити систему психолого-педагогічного впливу на розвиток і навчальну діяльність дітей з особливими потребами;

3. Розробити рекомендації щодо врахування особливостей та корекції психофізіологічних функцій дітей з вадами розвитку в індивідуальному та диференційованому підході до роботи з ними.

Відповідно до предмету дослідження нами були визначені основні компоненти та складові психофізіологічних функцій та психічних процесів, які вимагали діагностики та відображали стан нервової системи учнів: функціональна рухливість нервових процесів, сила нервових процесів, розумова працездатність та латентний період здорово-моторної реакції. Ці показники склали індивідуально-типологічні властивості нервової системи кожної експериментальної групи та кожного учня. До психічних процесів, які підлягали діагностиці, були віднесені когнітивна сфера, яка відображає стан нейрофізіологічних систем і включає пам'ять, увагу, мислення та емоційна сфера, у якій вивчалися загальна емоційність учнів та шкільна тривожність учнів різних нозологічних груп. До показників психічної діяльності належить і сформованість мотивації. Вона включала мотивацію до відвідування школи та навчання і поведінку учнів як само мотивацію [9].

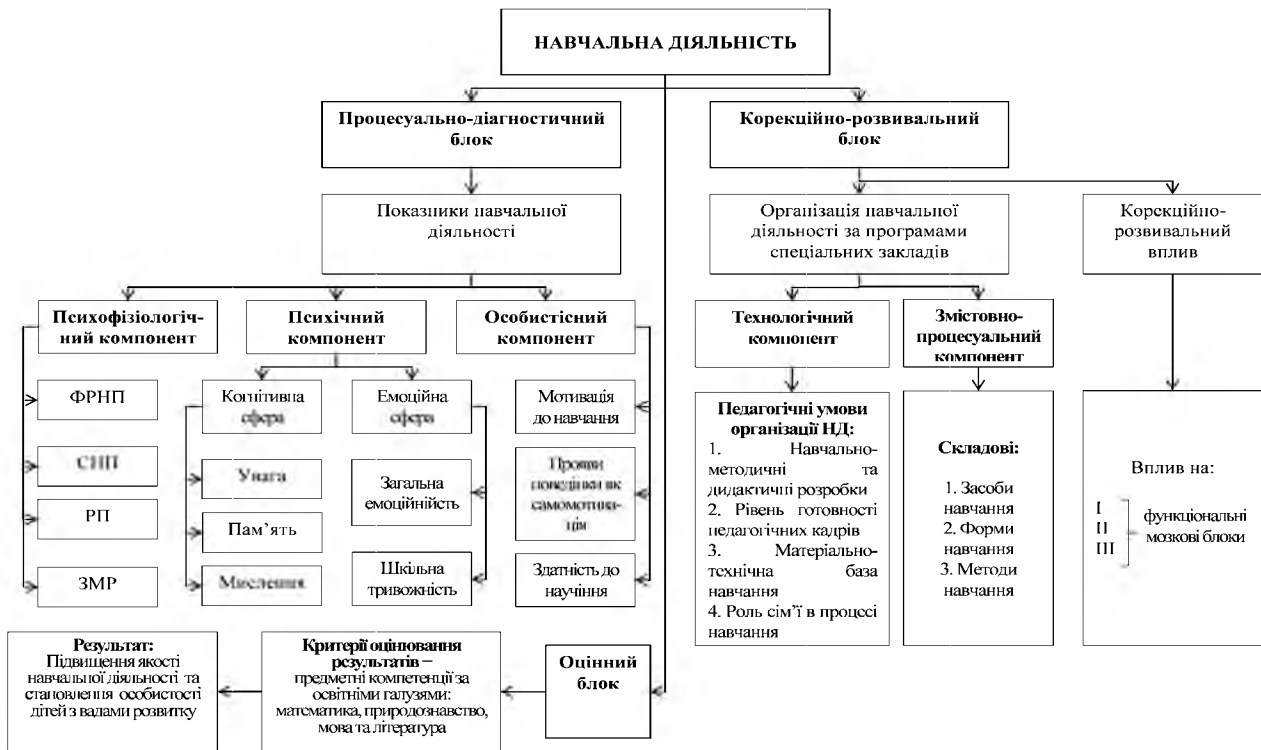


Рис. 1. Авторська модель практичної реалізації корекційно-розвивального впливу

Корекційно-розвивальний вплив здійснювався на складові психофізіологічних функцій та складові психічних процесів по підгрупах згідно стану нервових процесів та показників нейрофізіологічних функцій, відповідно до кожної нозологічної групи за «методом заміщуючого генезу» на основі теорії О.Р.Лурії щодо єдності процесів мозкової організації порушень розвитку, а також індивідуально. Теорія трьох функціональних блоків мозку, висунута О.Р.Лурія, дає можливість розглядати макрорівні психічної діяльності для забезпечення корекції. Саме завдяки взаємодії трьох функціональних блоків мозку (ФБМ) корекція повинна здійснюватися спочатку на 1-му функціональному блоці – *блоці регуляції тону та бадьорості*, на якому відбуваються інтегративні корково-підкоркові взаємозв'язки. Другий блок – *блок прийому, переробки та збереження інформації*, який здійснює свою роботу завдяки скроневим, потиличним та тім'яним зонам великих півкуль та пре моторної зони. Цей блок реалізує поведінкові акти дитини, це довільна саморегуляція. Цей блок забезпечує міжпівкульну взаємодію та стабілізацію мнестичних процесів. Третій блок – це *блок програмування, регуляції та контролю*, де головна роль належить лобним долям мозку, пов'язаним з премоторною зоною і здійснюється корково-підкоркова організація психічної діяльності людини, що дозволяє ставити перед собою визначені цілі, а також їх контролювати. Всі три блоки тісно взаємопов'язані і не можуть існувати один без другого. Саме формування міжпівкульної взаємодії забезпечує цілісність психічної діяльності. Цю теорію було покладено в основу «методу заміщуючого онтогенезу» [7].

Концептуальні положення комплексного підходу до дітей з вадами психофізичного розвитку різних нозологічних груп включають вплив на психофізіологічні функції, на когнітивну сферу, на емоційну складову з покращенням поведінки та формуванням усвідомленої мотивації. Всі ці складові пов'язані між собою і є взаємовизначаючими.

Паралельно з корекційно-розвивальним впливом здійснювалася навчальна діяльність, яка на моделі представлена технологічним та змістовно-процесуальним етапами дослідження. Технологічний етап включав педагогічні умови організації навчальної діяльності, серед яких були навчально-методичні, діагностичні розробки рівень готовності педагогічних кадрів. Змістовно-процесуальний етап був представлений засобами, формами, методами та принципами навчання. Навчальна діяльність здійснювалася за програмами спеціальних навчальних закладів.

Критеріями оцінювання корекційно-розвивального впливу на нейрофізіологічні структури та психічні процеси, слугували предметні компетенції учнів молодших класів різних нозологічних груп за наступними освітніми галузями: математика, природознавство, мова та література. В процесі корекційно-розвивального впливу здійснювалася корекція стану когнітивних функцій, які відображали реакцію вищої нервової діяльності та емоційної сфери, що позитивно впливало на розумову працездатність. Виходячи з зазначеного вище, зрозумілим стають механізми поведінки, встановлення взаємозв'язків між окремими структурами головного мозку та їх взаємний вплив. Застосування корекційно-розвивального впливу сприяє покращенню психофізіологічних

параметрів, психологічних показників, поведінкових реакцій, дозволяє знизити рівень тривожності, підвищити навчально-пізнавальний інтерес дітей з вадами розвитку, підвищити якість навчальної діяльності.

Таким чином, представлена експериментальна модель психолого-педагогічного впливу на організацію навчальної діяльності дітей різних нозологічних груп розкриває можливість практичного та індивідуального підходу до навчання дітей завдяки урахуванню показників складових психофізіологічних функцій та психічних процесів, які ґрунтуються на стані розвитку морфо-функціональних структур.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Выготский, Л. С. Собрание сочинений. В 6 томах. Т. 5. Основы дефектологии / под ред. Т. А. Власовой. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с.
Vygotskij, L. S. (1983) Sobranie sochinenij. V 6 tomah. T. 5. Osnovy defektologii. Moskva: Pedagogika (In Russian).
2. Гальперин, П.Я. Введение в психологию : учеб. пособ. для Вузов / П.Я. Гальперин.– М. : Кн. дом «Университет», 1999. – 332 с.
Halperyn, P.I. (1999) Vvedeniye v psykholohiyu : ucheb.posob. dlia Vuzov. Moskva: Kn. dom «Unyversytet» (In Russian).
3. Глаголева, Е.А. Преодоление трудностей при обучении младших школьников чтению и письму/ Е.А. Глаголева //Вопр. и обучение детей с нарушениями развития. – 2003. – № 4. – С.27-33.
Hlaholeva, E.A. (2003) Preodolenye trudnostei pry obuchenyy mladshykh shkolnykov chtenyiu y pysmu (Vopr. y obuchenye detei s narushenyamy razvytyia), 4, .27-33 (In Russian).
4. Данилова, Н.Н. Физиология высшей нервной деятельности/ Н.Н. Данилова, А. Л. Крымова. – М.: Медицина, 1997.– 364с.
Danylova, N.N. (1997) Fyzyolohiya vysshei nervnoi deiatelnosti. Moskva: Medytsyna (In Russian).
5. Дети с ограниченными возможностями: проблемы и инновационные тенденции в обучении и воспитании : хрестоматия / сост. Н.Д.Соколова, Л.В.Калинникова. – М.: Изд-воГНОМ и Д, 2001. – 448 с.
Dety s ohranychennymy vozmozhnostyamy: problemy y ynnovatsyonnye tendentsyy v obuchenyy y vospytanyu : khrestomatya (2001). Moskva: Yzd-voHNOM y D (In Russian).
6. Лурия, А. Р. Развитие конструктивной деятельности дошкольника /А. Р. Лурия // Вопр. психолог.ребенка дошк. возраста. – 1948. – 96 с.
Luryia, A.R. (1948) Razvytye konstruktivnoi deiatelnosti doshkolnyka. Vopr. psykholoh.rebenka doshk. vozrasta (In Russian).
7. Семенович, А.В. Нейропсихологическая коррекция в детскомвозрасте. Метод замещающего онтогенеза : учеб.пособ. / А.В. Семенович. – М.: Генезис, 2007. – 474 с.
Semenovych, A.V. (2007) Neiropsykholohycheskaia korrektsiya v detskomvozraste. Metod zameshchaiushcheho ontoheneza. Moskva: Henezys (In Russian).
8. Умственно отсталый ребенок (очерки изучения особенностей нервной деятельности детей-олигофренов) / под ред. А.Р. Лурия. – М. : Изд-во АПН СССР, 1960. – 202 с.

Umstvenno otstalyi rebenok (oчерky yzuchenya osobennosti nervnoi deiatelnosti detei-olyhofrenov) (1960). Moskva: Yzd-vo APN SSSR (In Russian).

9. Яковлева С.Д. Особливості прояву психофізіологічних функцій у дітей з вадами розвитку/ С.Д.Яковлева. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. – 352 с.

Yakovleva S.D. (2013) Osoblyvosti proyavu psykhofiziolohichnykh funktsiy u ditey z vadamy rozvytku. Kherson: PP Vyshemyrs'kyu V.S. (In Russian).

Yakovleva S.D. Psychophysiological approach as a basis remedial developmental impact on the organization educational activity of children in violation of the mental and physical development

Abstract. It considers the model of implementation of remedial developmental impact on the organization of training activities of children with impaired mental and physical development, which is based except ontogenetic, the activity and integrated approaches is a psychophysiological, which is prevalent. Psycho-physiological approach allows to diagnose the main violations of mental functions and processes that give rise to secondary violations. Timely diagnosis of primary disorders in the nervous system of units will allow them to carry out targeted correction that will contribute to a full-fledged functional systems, which are the basis of higher mental functions, and thus will determine the success of the activities and education of children with disabilities, which is the main condition for the effectiveness of correction compensation and rehabilitation.

Keywords: *psycho-physiological approach, children c impaired mental and physical development, corrective influence functional state.*

Яковлева С.Д. Психофизиологический подход как основа коррекционно-развивающего влияния на организацию учебной деятельности детей в нарушениями психофизического развития

Аннотация. Представлено авторскую модель реализации коррекционно-развивающего влияния на организацию учебной деятельности детей в нарушениями психофизического развития, которая содержит онтогенетический, деятельностный, комплексный и психофизиологический подходы, но основной считает психофизиологический, поскольку именно этот подход дает возможность осуществлять коррекционное воздействие на первично пораженные участки с целью их коррекции, а по возможности – удаления. В модели представлено диагностический этап исследования, учебный этап и коррекционно-развивающий.

Ключевые слова: *психофизиологический подход, дети с нарушениями психофизического развития, коррекционное влияние, функциональное состояние.*